

Over het voorkomen van Taigarietganzen (*Anser fabalis fabalis*) in het stroomgebied van de grote rivieren in de winter 1978/1979

L. M. J. van den Bergh

1. Inleiding

Van alle Palearctische ganzesoorten is de Rietgans wel de meest gecompliceerde. Niet alleen zijn er twee duidelijk gescheiden hoofdtypen te onderscheiden, namelijk taigarietganzen en toendrarietganzen, maar ook deze hoofdtypen vallen weer uiteen in een aantal, min of meer duidelijk onderscheidbare, rassen. Over deze variabiliteit in ondersoorten is al veel geschreven en wij zullen hier dan ook niet dieper op ingaan.

In ons land kunnen 's winters twee rietganstypen worden aangetroffen.

Het talrijkst is de Westsiberische toendrarietgans (*Anser fabalis rossicus*) die hier overwintert op een aantal pleisterplaatsen in Groningen, Overijssel, de Noordoostpolder, de Flevopolders, het rivierengebied en het deltagebied. Het aantal van deze ganzen is in de laatste jaren sterk gestegen en bedraagt thans ca. 45.000-55.000 ex.

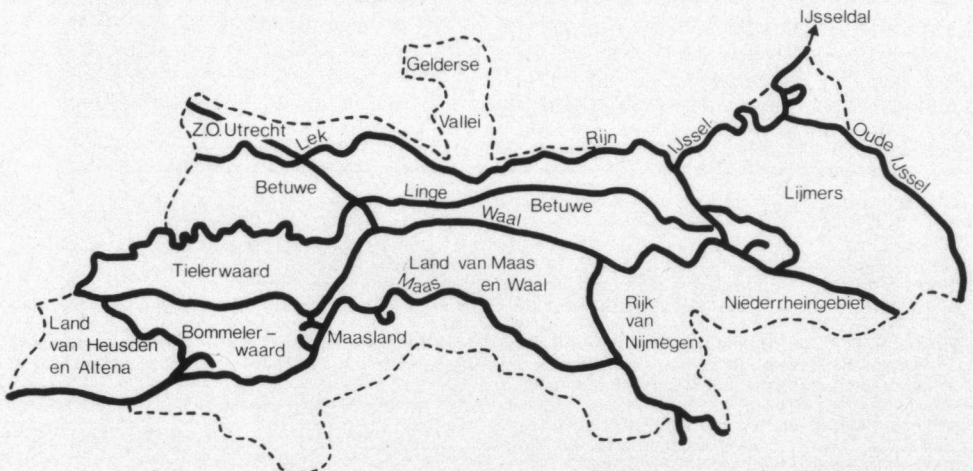
Veel minder komt de Europese taigarietgans (*Anser fabalis fabalis*) hier te lande voor. Van deze vogels kunnen er 's winters maximaal zo'n 1500-1600 ex. verwacht worden, die zich bijna allemaal ophouden in heide- en hoogveengebieden in de provincies Drenthe, Overijssel, Noord-Brabant en Limburg.

Toch is de 'Europese fabalis-populatie' veel groter. Het is bekend, dat er bijvoorbeeld in Zuid-Zweden geregeld zo'n 40.000-50.000 van deze vogels verblijven. Waarschijnlijk overwinteren er ook veel van deze ganzen in landen als Polen en de DDR.

Vroeger was de situatie wel enigszins anders. Toen schijnt juist de taigarietgans in Nederland in grote getale overwinterd te hebben, terwijl de toendragans veel minder voorkwam, hoewel ook hierover wel twijfels bestaan.

2. De situatie vóór 1978/1979

In de vijftiger jaren is het aantal in ons land overwinterende Rietganzen plotseling sterk teruggelopen; zo sterk zelfs dat in het begin van de jaren '60 de winterpopulatie nog maar uit circa 5000-7000 vogels bestond. Het is niet bekend of er sprake is van een echte vermindering van het aantal Rietganzen, dan wel dat de vogels meer in andere streken bleven overwinteren. De opkomst van de grote landbouwcoöperaties en daardoor sterk verbeterde

Kaart 1. Overzicht van het rivierengebied (m.u.v. het IJsseldal)

----- begrenzing van het onderzochte gebied
— rivieren, kanalen e.d.

voedselomstandigheden voor de ganzen in landen als Polen en de DDR zouden hieraan mede debet geweest kunnen zijn. Hoe dit ook zij, sedert het einde van de zestiger jaren is er weer sprake van een 'herstel' van de winterpopulatie van deze soort in West-Europa. Het betreft nu echter vrijwel uitsluitend vogels van de toendravorm *A. f. rossicus*, terwijl '*fabalis*' zich bijna niet meer laat zien. Het is begrijpelijk, dat vele problemen rond de winterverspreiding van rietganzen een aantal onderzoekers dermate intrigeerde, dat projecten werden opgezet teneinde wat klaarheid in deze situatie te verschaffen. Zo worden reeds vanaf 1972 in de DDR Rietganzen, voornamelijk van de toendravorm, gemerkt met halsbanden. Door dit project weten wij thans (maar dat was ook al uit ringonderzoek bekend), dat veel Rietganzen die in de herfst in Oost-Duitsland verblijven, de winter in Nederland doorbrengen.

Enkele jaren geleden is ook in Zweden een merkprogramma voor Rietganzen gestart. Hier betreft het vrijwel uitsluitend vogels van de taigavorm. In het eerste jaar van dit onderzoek bleek, dat nagenoeg al deze vogels in de Zuidzweedse landstreek Skåne (Zuid-Zweden) bleven overwinteren. Men ontving geen enkele melding van buiten Zweden. Uitgerekend in die winter was *Anser fabalis fabalis* in ons land zeer schaars. Het seizoenmaximum beliep amper 1000 ex.!

3. De winter 1978/1979

Toen in december 1978 een koudegolf Oosten Noord-Europa overspoelde, waren de verwachtingen, dat dit in West-Europa een invasiegewijs optreden van taigarietganzen ten gevolge zou kunnen hebben, al direct hoog gespannen. Eind december werden er op de pleisterplaatsen in het Gelderse rivierengebied en in het aangrenzende Westduitse Rijnland, nog geen '*fabalis*ganzen' aangetroffen. Rond de jaarwisseling was er een bijzonder sterke trek van ganzen, die op vele plaatsen in ons land werd waargenomen. Vermoedelijk zijn er met die trek golf ook grote aantallen taigarietganzen naar onze streken gekomen. Werden er op 30 december 1978 nog géén taigavogels gezien in het Nederlands-Duitse Nederrijngebied, op 3 januari 1979 waren er zeker 300 en op 6 januari 1979 ruim 500 van deze ganzen aanwezig!

In die zelfde periode verschenen er ook grotere of kleinere groepen Rietganzen, waarvan veel vogels met duidelijke fabaliskenmerken, op tal van plaatsen in het rivierenland.

Zo werden er op 7 en 8 januari 1979 bijvoorbeeld op een drietal plaatsen in het land van Maas en Waal in totaal circa 600 van deze gan-

zen gezien. Ook elders, bijvoorbeeld in het Maasland, in de Betuwe, in de Gelderse Vallei en in het IJsseldal verschenen in die tijd groepen Rietganzen.

Aanvankelijk leek het er op, dat er sprake was van een dermate 'chaotische' verspreiding van deze taigarietganzen, dat een totaal overzicht nauwelijks mogelijk zou zijn. Al spoedig werd echter duidelijk, dat de vogels niet zomaar 'per ongeluk' in bepaalde gebieden aanwezig waren, maar dat zij zich vrij consequent ophielden in terreinen die vroeger als 'pleisterplaats' bekend zijn.

Dit bracht schrijver ertoe, zich bij het zoeken naar deze ganzen aanvankelijk te beperken tot dié gebieden, waarvan hem uit het verleden waarnemingen van *Anser fabalis fabalis* bekend waren. Het resultaat was frappant. Op bijna alle plaatsen waar zij zich vroeger ophielden, waren deze ganzen ook nu weer aanwezig.

In sommige gebieden ging het zelfs zo ver, dat de Rietganzen op precies de zelfde percelen verbleven als een tiental jaren geleden, zelfs wanneer intussen door ruilverkaveling en wegenaanleg drastische veranderingen in het landschap hebben plaatsgevonden. Het lijkt er dan ook op dat het niet meer verschijnen van de ganzen gedurende een periode van vele achtereenvolgende jaren in dergelijke gebieden niet alléén aan de cultuurtechnische ingrepen, maar óók aan het uitblijven van strenge winters te wijten is. Het één kan echter ook het gevolg van het ander zijn: Nederland wordt (door bijvoorbeeld ruilverkavelingen) minder geschikt als overwinteringsgebied en daarom blijven de ganzen in zachte winters noordelijker of oostelijker overwinteren. Uiteraard bestaat ook de mogelijkheid, dat juist deze gebieden erg aantrekkelijk voor ganzen zijn en dat zij zich daarom op deze plaatsen ophielden.

In ieder geval is het niet erg aannemelijk, dat het verschijnen van taigarietganzen op zoveel 'oude' pleisterplaatsen op toeval zou berusten. Ganzen kunnen zeer hoge leeftijden bereiken en het is niet ondenkbaar dat bepaalde vogels zich deze gebieden nog van vroeger wisten te herinneren. Het ganzengeheugen is zeer goed ontwikkeld!

In de loop van de maand januari, toen de aantallen in het rivierengebied nog toenamen onder de invloed van sneeuw, ijzel en strenge vorst, bleek dat de ganzen de meeste gebieden trouw bleven, hoewel zij zich wel over grotere oppervlakten verspreid ophielden.

Slechts op enkele plaatsen verdwenen zij geheel, om soms enkele weken later bij het invallen van de dooi weer terug te keren.

Ook in februari bleven er op bijna alle plaat-

sen ganzen aanwezig, hoewel de aantallen toen wat meer schommelden dan in januari. Hieraan was o.a. de sneeuwstorm van 14 februari 1979 debet. Veel ganzen die, onder invloed van de lichte dooi in de eerste helft van februari alweer oostwaarts waren gegaan, zochten toen kennelijk hun heil weer in Zuid-west-Nederland.

Na 20 februari 1979 begon het, eerst aarzelend maar geleidelijk aan steeds méér te dooien, waardoor de grote aantallen ganzen 'los'-kwamen. Er zijn toen, en ook in de eerste week van maart, grote ganzenconcentraties in het rivierenland geweest, welke vooral uit Kolganzen en toendraganzen bestonden, die het beeld van *A. f. fabalis* vertoebelden. Toen ná 6 maart vrijwel alle toendrarietganzen en ook de meeste Kolganzen weer vertrokken waren, bleken ook vrijwel alle taigarietganzen verdwenen te zijn.

4. De aantallen

De resultaten van de tellingen in de verschillende delen van het riviereengebied (zie kaart 1) zijn in de tabel samengevat. Hierbij dient aangemerkt te worden, dat het nog om voorlopige cijfers gaat, die steeds als minima beschouwd kunnen worden. Het is namelijk niet geheel uitgesloten dat er nog groepen ganzen door ons niet zijn opgemerkt, die wel door andere waarnemers geteld zijn. Deze cijfers komen waarschijnlijk pas in de loop van het jaar beschikbaar (voor zover het medewerkers aan de maandelijkse ganzentellingen betreft).

Uit deze gegevens blijkt, dat er vooral in het Maasland, het Land van Heusden en Altena, de Betuwe, de zuidelijke delen van de Gelderse Vallei en de provincie Utrecht en in het IJsseldal voor kortere of langere tijd veel taigarietganzen gepleisterd hebben.

Ook blijkt duidelijk dat, ondanks het feit dat januari veel kouder en 'ijziger' was, het maximumaantal toch pas in februari bereikt werd. Alleen in het riviereengebied werden er toen al

ruim 10 x zoveel taigarietganzen gezien als het landelijke seizoenmaximum voor 1977/1978!

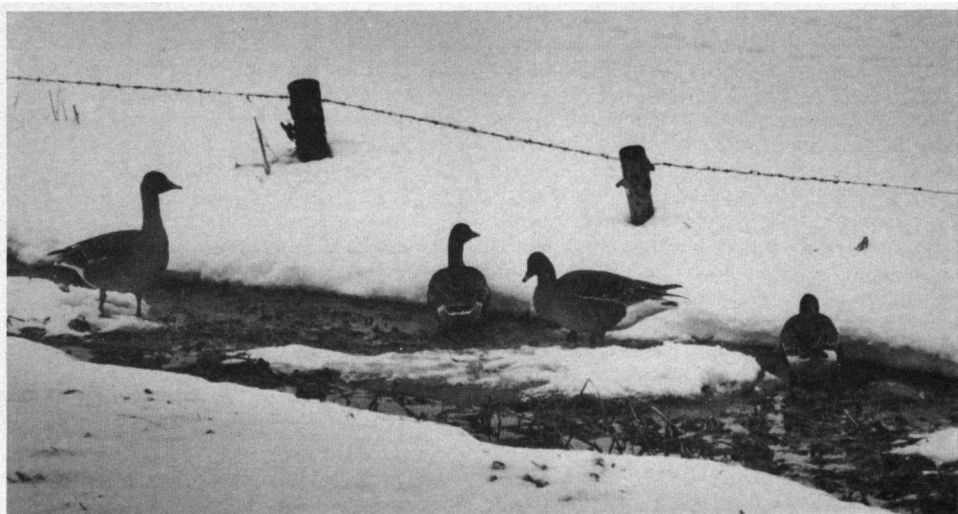
5. Het gedrag op de pleisterplaatsen

Taigarietganzen gedragen zich in het overwinteringsgebied anders dan toendrarietganzen. Dit was reeds bekend en blijkt onder andere uit het gescheiden voorkomen van beide rassen, waarbij eerstgenoemde vogels zich hier te lande vooral in heide- en hoogveengebieden ophouden.

Toen de eerste 'fabalisganzen' in januari 1979 verschenen, viel al direct op, dat zij zich vooral ophielden in gebieden waar geen open water van enige oppervlakte in de directe omgeving was. Vaak kozen zij graslanden en akkertjes langs stromende wateringen, sloten of beekjes als domicilie. Zij bleven daar ook 's nachts aanwezig, meestal in het besneeuwde grasland maar soms ook op het ijs of aan de oever van een watering (ook in de winter van 1962/1963 werd door schrijver, bij taigarietganzen die in oostelijk Gelderland overwinterden, het slapen op het land regelmatig geconstateerd). Opmerkelijk was ook, dat deze vogels zich doorgaans in zeer los groepsverband ophielden, waarbij de afzonderlijke familiegroepjes, paartjes en 'losse' vogels vaak goed te onderscheiden waren. Vanaf de aankomst, in de eerste week van januari, bleven de vogels gedurende de gehele eerste koudeperiode, die tot eind januari duurde, grotendeels in de zelfde gebieden aanwezig. Hierbij toonden zij vaak een sterke binding aan bepaalde percelen. Vooral op pas (in zomer 1978) ingezaaide graslanden en op knollenveldjes hielden zij zich graag op. Toen de omstandigheden verslechterden, vooral door de buitensporig hevige ijzelperiode rond midden januari, gingen de ganzen ook veel op andere voedselbronnen over. Zo werden zij onder andere gezien in spruitenvelden en in, nog op stam staande, maïs. Het was vaak een koddig gezicht om de

Tabel 1. Overzicht van de waargenomen taigarietganzen (*Anser fabalis fabalis*) in het stroomgebied van de grote rivieren in de winter 1978/1979.

Gebied	januari	februari	begin maart
Rijk van Nijmegen	600	100	50
Land van Maas en Waal	580	300	670
Maasland	1200	2575	850
Bommelerwaard	50	440	510
Tielerwaard	100	140	120
Land van Heusden en Altena	50	1370	—
Betuwe	1630	1700	550
Lijmers	115	370	820
Gelderse Vallei-zuid	300	450	1200
provincie Utrecht-Zuid	405	1040	—
IJsseldal	1500	1650	?
Totaal	6530	10.135	4670

Vaak kozen zij graslanden en akkertjes langs stromende wateringen, sloten of beekjes als domicilie. Rietganzen. Bovenpolder bij Amerongen, januari 1979. Foto: A. J. Beintema.

vogels daar met gestrekte hals en als het ware 'op de tenen' staande te zien foerageren. Soms maakten zij zelfs sprongetjes om zodoende spruiten of maïskolven te bemachtigen. Ondanks de harde ijskorst (ten gevolge van de ijzel) presteerden deze ganzen het toch nog om onder de sneeuw voedselbronnen aan te boren. Verbazingwekkend was het dat zij ingekuild voedsel als maïs en aardappelen zelfs onder een dikke laag sneeuw wisten te vinden. Meermalen werd gezien, dat op dergelijke plaatsen per familie één of enkele gaten gehakt werden waar de vogels dan, liggend in de sneeuw, met de gehele kop en hals verdwenen. Deze gaten waren vaak kennelijk te beschou-

wen als voedselterritorium. Vreemde ganzen werden met dreigen en aanvallen op een afstand gehouden.

Overigens viel er tijdens de ergste koudeperiodes vaak maar weinig activiteit onder de ganzen te bespeuren. De meeste vogels lagen vrijwel de gehele dag in de sneeuw of op het ijs, met ingetrokken poten en met de kop in de veren. Op deze wijze hielden de vogels hun energiebehoefte op een zo laag mogelijk niveau en zij kunnen zo, niet te lange, koudeperiodes dan ook gemakkelijk overbruggen. Toen de koude echter enkele weken achtereen aanhield, kregen de ganzen het duidelijk wat moeilijker, hoewel 'crepeergevallen' nage-

De meeste vogels lagen vrijwel de gehele dag in de sneeuw, met ingetrokken poten. Rietganzen. Wijk bij Duurstede, januari 1979.

Foto: A. J. Beintema.

noeg niet werden waargenomen. Zij werden toen op allerlei afwijkende plaatsen zoals op dijktafuds, in wegbermen en op en rond boerenerven gezien.

Al vanaf het begin was er sprake van een ongewone en, hier te lande, ongekennde vertrouwelijkheid van deze taigarietganzen. Zij konden gemakkelijk tot op geringe afstand benaderd worden zonder dat zij zichtbaar veront-rust raakten. Kwam men onverhoopt toch iets té nabij, dan wandelden de vogels vaak rustig weg totdat zij de afstand weer voldoende achtten. Kennelijk komen deze vogels uit gebieden waar zij geen slechte ervaringen met de – jagende – mens opdoen. Het was dan ook een gelukkige omstandigheid dat in de eerste week van januari 1979 de jacht in Nederland gesloten werd.

Van een grote vertrouwelijkheid vanwege een slechte conditie was, in tegenstelling tot enkele andere ganzesoorten, echter geen sprake. Er werd in deze winter vrijwel geen enkele in moeilijkheden verkerende taigarietgans in het rivierengebied aangetroffen (afgezien van enkele dieren met schotwonden en gebroken ledematen) in tegenstelling bijvoorbeeld tot de Kolgans, waarvan vele verzwakte exemplaren werden waargenomen. *Anser fabalis fabalis* is duidelijk een winterharde gans, die zich in omstandigheden zoals zich in januari en februari 1979 voordeden, prima weet te handhaven.

6. Herkomst

De vraag naar de herkomst van de taigarietganzen laat zich het best beantwoorden aan de hand van waarnemingen van gemerkte vogels. In januari en februari 1979 werden er in het rivierengebied 5 taigavogels met DDR-halsbanden gezien. Al deze halsbanden zijn vóór 1978 aangelegd, in een tijd dus waarin géén

Zweedse vogels buiten Zweden zijn gezien. Deze vogels behoren dus mogelijk tot een populatie die normaliter in Oost-Duitsland of in Polen pleegt te overwinteren. Dat er echter in deze winter óók vogels uit Zweden naar ons land zijn gekomen blijkt uit een tweetal waarnemingen van ganzen met Zweedse halsringen in het rivierengebied (n.b. ook in de Noordoostpolder hielden zich twee Zweedse vogels op, med. J. Philippona).

Deze gegevens zijn te fragmentarisch om verdere conclusies aan te verbinden maar zij accentueren wél de grootscheepse verschuivingen welke in deze winter in de Europese ganzenpopulaties hebben plaatsgevonden.

7. Samenvatting

Onder invloed van de felle koude in januari en februari 1979 zijn er grote aantallen Europese taigarietganzen (*Anser fabalis fabalis*) naar West-Europa gekomen.

In Nederland hielden deze vogels zich vooral op in het stroomgebied van de grote rivieren. In januari en februari werden in dit gebied (kaart 1) respectievelijk 6530 en 10.135 van deze vogels geteld.

Opvallend was, dat de ganzen zich vooral op-hielden in gebieden waar, tot een tiental jaren geleden, regelmatig taigarietganzen overwinterden. De taigarietganzen vertoonden een gedrag dat afwijkt van dat der andere Rietganzen (*A. f. rossicus*). Zij foerageerden niet alleen op graslanden en wintergraan, maar ook op bladkool, knollen, spruiten en maïs. Zij wisten feilloos onder een dikke sneeuwlaag verborgen voedsel te vinden. Bovendien overnachtten zij voornamelijk op het land en bovendien waren zij weinig schuw.

Van de in het rivierengebied waargenomen taigarietganzen die, in het kader van verspreidingsonderzoek, met halsringen gemerkt zijn,

Kwam men onverhoopt toch iets te dichtbij, dan wandelden de vogels ook rustig weg . . .
Rietganzen en Kolgans bij Heerewaarden, januari 1979.

Foto: A. J. Beintema.

waren er 5 afkomstig uit de DDR en 2 uit Zweden.

8. Slotopmerkingen

De gegevens in dit artikel vormen reeds een belangrijke aanvulling op hetgeen er over *Anser fabalis fabalis* wordt medegedeeld in de, dezer dagen te verschijnen, uitgave 'Vogels van de Grote Rivieren'.

• L. M. J. van den Bergh, Rijksinstituut voor Natuurbeheer, postbus 46, 3956 ZR Leersum.

Wijzigt de Meerkooet het broedbiotoop?

Geleidelijk aan tref ik meer en meer broeden-de Meerkooeten aan op plaatsen waar ik hen vroeger nimmer nestelend zou verwachten. Kort na de Tweede Wereldoorlog verscheenen zij ook als broedvogel op de Gooise buitenplaatsen, zoals op 'Hilverbeek' en 'Gool-lust', maar ook op dergelijke andere plaatsen, waar de kleine vijvers schijnbaar geen voldoende voedsel voor de Meerkooet zouden bevatten. Of zou het komen doordat de Meerkooeten hun voedselgewoonten hebben gewijzigd? Het, weliswaar heldere, water onder de zware oude beukenbomen met een dikke bodem bladeren hadden wij nooit als biotoop voor deze soort uitgekozen, die zich vroeger vrijwel alleen op vrij grote open wa-teren broedend ophield. Langzamerhand konden wij hen ook broedend in de vijvers en op de Utrechtse en Stichtse buitenplaatsen vaststellen en soms ook open en bloot in hele kleine boerenslootjes in ons polder-landschap. Zo zag ik op 17 augustus 1978 diverse nesten met Meerkooeten en ook vogels met pasgeboren jongen in hele kleine slootjes te Oude Wetering. Eén nest, waar-op de vogel broedend zat, heb ik enige tijd, op de weg vanuit de auto, geobserveerd en de jongen zien uitkomen. Het kan ook zijn dat de Meerkooet de grote wateren meer en meer gaat mijden doordat deze zo zwaar be-varen worden dat zij door de golfslag weinig kans hebben daar nog een legsel groot te kunnen brengen.

J. T.

Politie pakt clandestiene vogelvangers

De gemeentepolitie van Weststellingwerf heeft op 5 december 1977 een clandestiene vogelvanger betrapt, die in de tuin achter zijn huis te Wolvega met een net vogels ving. Tegen de dader G.M. is proces-verbaal opgemaakt. M. voerde zijn clandestiene praktijken uit in samenwerking met een plaatsgenoot J. van der V. Een Keep en een Vink werden door de politie in beslag ge-nomen. Tijdens het onderzoek leidde een spoor naar een Steenwijker vogelhandelaar, die de vogels afnam. Ook tegen de hande-laar, alwaar beschermde vogels thuis wer-den aangetroffen, is proces-verbaal opge-maakt.

Zij accentueren, dat avifaunistische gegevens snel kunnen verouderen of achterhaald kun-nen worden door andere omstandigheden.

Mochten er onder de lezers nog waarnemers zijn, die uit deze winter over ganzengegevens beschikken, dan wordt inzending daarvan aan onderstaand adres zeer op prijs gesteld.

Gebruik van parathion

Na het voorjaar van 1977 heeft zich, behou-dens enkele gevallen van misbruik van het middel, geen sterfte van huisdieren en vo-gels van enige betekenis voorgedaan ten gevolge van het legale gebruik van para-thion.

Dit o.m. antwoordt minister Van der Stee (landbouw en visserij) mede namens staats-secretaris Wallis de Vries (cultuur, recreatie en maatschappelijk werk) op schriftelijke vragen van de Tweede Kamerleden Beinema, Faber en Braks.

Er zijn geen redenen om aan te nemen dat het op niet-legale wijze gebruiken van para-thion voortvloeit uit ondeskundigheid van de gebruiker. In het geval van niet-legaal ge-bruik is er dan ook eerder sprake van wel-bewust misbruik. Als dit misbruik wordt ge-constateerd, wordt proces-verbaal opge-maakt.

De verkoop van parathion, een middel met een hoge acute giftigheid, hetgeen door middel van een doodshoofd op het etiket wordt aangegeven, mag uitsluitend geschie-den aan personen, in het bezit van legiti-matiebewijzen waaruit blijkt dat de houder een beroep uitoefent, dat het gebruik van 'doods-hoofd-middelen' meebrengt. Aflevering aan niet-geleitimeerden levert overtreding op van de Bestrijdingsmiddelenwet 1962. In de detailhandel komen zulke overtredingen in-derdaad voor.

Zoals bij de behandeling van de wijzigning van de Bestrijdingsmiddelenwet 1962 is toe-gezegd, is de personeelsbezetting van de Algemene Inspectiedienst in 1977 uitgebreid met een aantal controleurs die zich onder meer met de hier bedoelde controle bezig houden. Tot dusver is niet gebleken van be-doelde overtreding van de Bestrijdingsmid-delenwet in een zodanige omvang, dat er aanleiding is de controle nog verder te ver-

RECTIFICATIE

In "Vogelaar" jaargang 27 (2) 1979 is in het artikel "Lepelaar in het Groene Hart van Holland" een storende fout geslopen. De bovenste regel van pag. 86 moet boven de eerste regel van pag. 89 gelezen worden.